

กลุ่มดาวฤกษ์ และเวลา ในจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดราชนัดดาราม

Celestials and Time in Mural Painting of the Ubosot of Ratchanaddaram Temple

พิพัฒน์ ศักดิ์ศิริเกษมกุล

Pipat Saksirikasemkul

วิทยาลัยสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

College of Architecture, Suan Sunandha Rajabhat University

บทคัดย่อ

การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังภาพเทพชุมนุม วัดราชนัดดารามวรวิหาร มีจุดประสงค์ในการศึกษาเรื่องราวที่บันทึกไว้ในจิตรกรรมฝาผนัง และศึกษารูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปจากยุคสมัยของจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพื่อเป็นการทำความเข้าใจถึงแนวความคิดที่เปลี่ยนแปลงในจิตรกรรมฝาผนังแบบสมัยนิยม พร้อมทั้งการใช้ความรู้ทางดาราศาสตร์ และโหราศาสตร์ ในจิตรกรรมฝาผนัง โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงสำรวจ ด้วยการถ่ายภาพ รั้ววัดพื้นที่ภายใน เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบ โดยอ้างอิงการทบทวนวรรณกรรม และแนวความคิดที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษา พบว่าจิตรกรรมฝาผนังวัดราชนัดดาราม มีแนวความคิดของการรับรู้เวลาฤดูกาล ในแบบจันทรคติ ที่เริ่มต้นนับปีในเดือนเมษายนหรือ ราศีเมษ จากการแบ่งราศีบนผนังฝั่งตะวันออกและ ตะวันตก และการศึกษาภาพการเรียงตัวของเทวดาในจิตรกรรมฝาผนังมีลักษณะสอดคล้องอย่างชัดเจนกับการเรียงตัวของกลุ่มดาวในตำราพิไชยสงครามถึง 8 กลุ่ม ได้แก่ อัศวณี ภรณี โรหิณี มฆา บุพพลคุณี จิต เซฐ มูละ มีการเรียงตัวที่คล้ายคลึง ได้แก่ พฤคเศียร ปุณฺพสุ ธนิษฐา แต่ยังไม่พบความสัมพันธ์ในด้านของการเรียงตัว กับกลุ่มดาวจริงบนฟ้า แต่กลับเห็นการให้ความสำคัญกับดาวหลักที่มีแสงสว่างในกลุ่มดาว ที่เทียบเคียงกับดาวบนท้องฟ้าได้ ได้แก่ ดาวอัลเดบาเรนกับโรหิณี ดาวบีเทลจุสกับอาร์ทรา และรูปแบบเนื้อหาของจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งกำเนิดขึ้นในยุคสมัยของรัชกาลที่ 4 ที่การเขียนภาพตามคติสมัยนิยม ภูมิปัญญาทางดาราศาสตร์ และโหราศาสตร์ ผสมเข้ากับความเชื่อเรื่องจักราศี ที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย และการแสดงออกของมิติที่ไร้ขอบเขต ยังเป็นมิติที่สร้างแนวความคิดการสร้างที่วางภายในอุโบสถด้วยจิตรกรรมฝาผนังที่สลายการปิดล้อมของอาคาร อย่างไรก็ตามการศึกษาข้อมูลเชิงลึกในด้านความสัมพันธ์ของดวงดาวในตำราพิไชยสงครามกับกลุ่มดาวจริง เพื่อตีความและขยายข้อมูลที่ได้จากการเปรียบเทียบกับกลุ่มดาวจากจิตรกรรมฝาผนัง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาต่อไป

คำสำคัญ : จิตรกรรมฝาผนัง, ดาวฤกษ์, จักรราศี

Abstract

Study of mural of the Ubosot of Ratchanaddaram temple is an exploration of story recorded which is related to believes, knowledge and social consideration. The mural painting presents a style that had been changed from early Rattanakosin period characteristic. Objectives of study are to understand the concepts changing such as realistic murals along with the use of astronomical knowledge in the frescoes. Methodology of study by using an exploratory study method with photography, fieldwork to analyze the composition by referring to literature review and related concepts.

From the study, it was found that the murals of the Ubosot of Ratchanaddaram temple, the concept of perceiving time, season played the importance role of the composition. In lunar calendar, a year begins with April or Aries from the zodiac dividing on the east and west walls. The study of the arrangement of the celestials in the mural paintings was clearly consistent with the arrangement of the 8 constellations in the Pichaisongkhram textbook, namely Asawani, Paranee, Rohini, Makha, Purawaphasakuni, Chit, Chaye, Sattha and Moola. Moreover there was a similar arrangement, namely Maruksira, Punawasut and Thanitha. However, the study showed no relationship in arrangement with real constellations in the sky. Instead, it sees a focus on the brightest main stars in the constellation namely Aldebaren as Rohini, Betelgeuse as Artra. Obviously, scientific belief including the expression of boundless dimensions that creates an infinity of interior space by murals which originated in the reign of King Rama IV, knowledge of astronomy combined with the original belief influenced by India. However, the study is still lacked of evidence in relationship of stars in the Pichai Warfare textbooks to real constellations, to confirm and expand the information obtained from the comparison with the constellations from the mural painting for the benefit of further study.

Keyword : Mural painting, Celestials, Zodiac

บทนำ

ภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นเสมือนภาพบันทึกประวัติศาสตร์ ที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบในแต่ละยุคสมัย แต่ยังเป็นภาพสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและภาพความเชื่อของสังคมที่มีทั้งต่อเรื่องราวทางพุทธศาสนา แสดงเนื้อหาเรื่องเล่า การรับรู้กายภาพ สภาพสังคมในช่วงเวลานั้นๆ โดยคุณค่าของจิตรกรรมไทยประเพณีนั้นสามารถอธิบายได้ดังนี้ คุณค่าทางด้านศาสนา คุณค่าและความสำคัญต่อการศึกษาศาសภาพสังคมและประวัติศาสตร์ คุณค่าทางด้านศิลปะ คุณค่าและความสำคัญในการช่วยกระตุ้นความรู้สึกชาตินิยม คุณค่าและความสำคัญในการเป็นทุนทางวัฒนธรรม¹

จิตรกรรมฝาผนังไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้นจะมีลักษณะร่วมกันในเรื่องราวที่ถ่ายทอดรูปลักษณะของไตรภูมิโลกทัศน์ เป็นภาพจักรวาลตัดขวางโดยเน้นรายละเอียดของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่อยู่ของพระอินทร์ ผนังหุ้มกลองหรือผนังด้านสกัด หน้าพระประธานเป็นภาพมารผจญและพระแม่ธรณีบีบมวยผม ผนังด้านข้างเป็นภาพเทพชุมนุมหันหน้าไปทางพระประธาน แบ่งเรื่องราวต่างๆด้วยเส้นสินเธาว์ ดังเห็นได้จากจิตรกรรมฝาผนังวัดสระเกศ หรือพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ผนัง แต่หากสังเกตการเปลี่ยนผ่านในช่วงปลายสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้รับอิทธิพลตะวันตก ในด้านมิติความใกล้ไกล และการเริ่มใช้ต้นไม้และโขดหินอย่างจีน แบ่งเรื่องราวและสัดส่วนแทนเส้นสินเธาว์แต่เดิม ครั้นถึงในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การนำองค์ความรู้ทางดาราศาสตร์ ที่ถ่ายทอดอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังวัดบรมนิวาส และวัดบวรนิเวศ อีกทั้งการแปรเปลี่ยนเรื่องราวจาก ภาพพุทธประวัติ ชาดก ไตรภูมิโลกทัศน์ เป็นเรื่องราวที่เป็นเหตุการณ์จริงหรือเป็นวรรณคดี ซึ่งแสดงถึงการพัฒนาและสร้างสรรค์แนวความคิดของจิตรกรรมฝาผนังในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ที่สะท้อนภาพของอุดมคติทางสังคมในสมัยนั้น

จิตรกรรมฝาผนังภาพเทพชุมนุมอุโบสถวัดราชนันทดา เป็นอีกหนึ่งจิตรกรรมฝาผนังที่ยังบันทึกความนึกคิด และอุดมคติของสังคมในช่วงเปลี่ยนผ่านที่ยังต้องการการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในรหัสที่ถูกซ่อนไว้ของครูช่างเขียน แนวความคิดที่ประสานท้องฟ้าในรูปแบบเหมือนจริง แต่มีเทวดาตามอุดมคติไทย อยู่ในอากัปภิกขิริยาเหาะเหิน อยู่เต็มท้องฟ้า รวมทั้งจารึกอักษรไทยที่พุดถึงหมู่ดาวฤกษ์ราศี ที่สัมพันธ์กับความรู้ทางโหราศาสตร์ไทย เกิดเป็นรูปแบบการแสดงออกของจิตรกรรมฝาผนังไทยอีกลักษณะหนึ่ง มีคุณค่าในการศึกษาและสร้างคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เรื่องเล่า และต่อยอดขยายประเด็นเพื่อการศึกษา และการสื่อความหมายในการท่องเที่ยวอีกด้วย

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษาเรื่องราวที่บันทึกไว้ในจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดราชนันทดาราม
2. เพื่อศึกษารูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปจากยุคสมัยของจิตรกรรมฝาผนังที่ถ่ายทอดทัศนคติ ค่านิยมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

¹ เนื้ออ่อน ขรรค์ทองเขียว. ความเข้าใจในจิตรกรรมไทยประเพณี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556)

ระเบียบวิธีวิจัย

1. ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเชิงพรรณนาที่แนวความคิดของจิตรกรรมฝาผนังแบบไทยประเพณี แนวความคิดทางวิทยาศาสตร์ และดาราศาสตร์ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงในคติการถ่ายทอดภาพ จิตรกรรมฝาผนัง นำมาศึกษาเปรียบเทียบกับแนวความคิดดาราศาสตร์ที่ปรากฏในตำราพิชัยสงคราม และหมู่ดวงดาวจริงบนท้องฟ้า เพื่อหาความสัมพันธ์ในด้านการนับเวลา ฤดูกาล และความเชื่อในบริบทของสังคม
2. ขั้นตอนการศึกษา
 1. เก็บข้อมูลภาคเอกสารโดยรวบรวมข้อมูลทางด้านเอกสารที่เกี่ยวข้องและมีประโยชน์ต่อการศึกษา เช่น ประวัติ ที่มา ยุคสมัยที่สร้าง ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงในภาพจิตรกรรมไทยประเพณี รวมทั้งบทความ และผลงานการวิจัยที่ผู้สนใจเกี่ยวข้อง
 2. เก็บข้อมูลภาคสนาม ใช้การสำรวจ ถ่ายภาพ งานจิตรกรรมฝาผนัง เพื่อนำมาถ่ายทอดเป็นภาพร่าง แสดงการจัดวางองค์ประกอบ ทิศนาคต ตำแหน่ง และรายละเอียด เพื่อนำมาอธิบายลักษณะแบบอย่างทางศิลปะ ตีความความสัมพันธ์ของดาราศาสตร์กับความเชื่อ ในภาพจิตรกรรมฝาผนัง
 3. ดำเนินการวิเคราะห์ ตีความ ศึกษาเปรียบเทียบ จากหลักฐานทั้งทางเอกสาร และหลักฐานภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ใกล้เคียง และองค์ความรู้ทางดาราศาสตร์ในทางวิทยาศาสตร์
 4. สรุปผลการศึกษา เพื่อนำมาประมวลถึงเหตุและปัจจัย ที่ส่งผลต่อแนวคิดและการพัฒนา รูปแบบ รวมทั้งการวิเคราะห์ความรู้ทางดาราศาสตร์ที่มี และสะท้อนบริบทของสังคม

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จิตรกรรมฝาผนังในต้นกรุงรัตนโกสินทร์ สู่ภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดราชนัดดา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่พบเป็นรูปแบบที่นิยมในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตามรูปแบบที่สืบทอดในสมัยอยุธยา นั้น จะมีรูปแบบมาตรฐานการจัดองค์ประกอบโดยผนังด้านสกัดหลังพระประธานที่เป็นภาพจักรวาลตัดขวาง และผนังหุ้มกลองหน้าพระประธานจะเป็นภาพพุทธประวัติมารผจญผนังระหว่างหน้าต่างเป็นภาพพุทธประวัติ ผนังด้านยาวสองข้าง บริเวณคอสองเป็นภาพเทพชุมนุม² เป็นลำดับชั้นบ่งบอกชั้นของสวรรค์ และจะเน้นแนวหน้าหน้าเข้าสู่พระประธาน ยกตัวอย่างที่วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงหลักในจิตรกรรมฝาผนังหลังสมัยรัชกาลที่ 4 เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยรัชกาลที่ 1-3 ดังที่กล่าวใน วัด-วัง ในพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่ามีเนื้อหาที่เป็นเรื่องราวทางพุทธศาสนาที่เป็นเหตุการณ์จริงมากยิ่งขึ้น เช่น ภาพประวัติการสังคายนาพระไตรปิฎก ข้อวินัยของสงฆ์ ในหมวดต่างๆ ภาพงานบุญประเพณี สุภาพชน คำสอน

² ชาตรี ประภิตนทการ. (2558). การเมืองในสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ: มติชน

ภาพปริศนาธรรม รวมทั้งเรื่องราวทางวรรณคดี³ เป็นดั่งสะพานเชื่อมต่อของรูปแบบการแสดงออกสู่ภาพที่สร้างให้สภาพแวดล้อมภายในที่เป็นสถานที่แห่งเดียวกันทั้งสิ้น

การวางเรื่องราวของผนังทั้งสี่ด้าน

ในการศึกษานั้นพบว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดราชนันทดาเป็นภาพของสภาพท้องฟ้าเชื่อมติดกันอย่างไร้ขอบเขตทั้งสี่ด้าน โดยแสดงภาพพระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดพระมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในตำแหน่งผนังหลังพระประธาน แทนการเป็นภาพจักรวาลไตรภูมิตั้งขวาง แต่หากมีการเน้นในสำคัญของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เช่นเดียวกัน ในส่วนผนังสกัดด้านทิศเหนือด้านหน้าพระประธาน ปรากฏภาพพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สู่เมืองสังกัสสะ โดยบันไดแก้วบันไดทอง ซึ่งแทนภาพของมารผจญตามที่นิยมในสมัยก่อนหน้า แต่หากวิเคราะห์จากผืนภาพที่เชื่อมกันแล้ว เหตุการณ์ทั้งด้านผนังสกัดหลังพระประธาน และผนังหุ้มกลองหน้าพระประธาน เป็นเรื่องราวพุทธประวัติที่ต่อเนื่องกัน คือ ปริเฉทที่ 23 เทศนาปริวรรต และปริเฉทที่ 24 เทโวโรหนปริวรรต ประกอบกับภาพเทพชุมนุม ที่มีรูปแบบต่างจากจากแบบอย่างที่มีการเรียงซ้อนขึ้นตามผนังด้านยาว เป็นการวางในรูปแบบกระจายตัว และอิสระออกจากกัน เหาะเหินท่ามกลางท้องฟ้าและเมฆแบบเสมือนจริง ทำให้ทั้งสภาพภายในอุโบสถเป็นภาพของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เต็มพื้นที่อย่างแท้จริง

จากที่กล่าวข้างต้น เห็นได้ว่าจิตรกรรมฝาผนังนี้เป็นภาพที่ผสมผสานฉากเหตุการณ์เสมือนจริง เป็นฉากหลัง แต่ยังคงไว้ซึ่งจิตรกรรมไทยประเพณีสำหรับเทพ และเทวดาที่เหาะเหินโดยรอบ อีกทั้งเทวดาที่เป็นตัวแทนดวงดาวเหล่านั้นต่างสื่อความหมาย อีกทั้งแต่ละกลุ่มได้เรียงตัวเริ่มจากราศีเมษ ทางด้านผนังทิศตะวันออกได้รูปพระอาทิตย์ วนทางทิศเหนือและไปสิ้นสุดที่ผนังทิศตะวันตกได้พระจันทร์ ซึ่งยังเป็นการนับรอบปีที่ถือวันที่พระอาทิตย์ตั้งฉากกับโลกเป็นจุดเริ่มต้นจึงเป็นการนับรอบปี และแบ่งราศีที่นับมาตั้งแต่ พ.ศ. 1901 คาดว่าได้รับอิทธิพลจากพราหมณ์สมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 ตามแบบราชการถือเอาวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 เป็นวันขึ้นปีใหม่ตามปีนักษัตรและมาเปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่เป็น 1 มกราคม ในปีพ.ศ.2484⁴ และตั้งชื่อเดือนแบบไทยตามจักรราศีของช่วงเวลานั้นๆ ในปี พ.ศ.2432⁵ หรือมีชื่อเดือนตามกลุ่มดาวฤกษ์ที่พระจันทร์โคจรไปถึงในวันเพ็ญ⁶ ภาพจิตรกรรมฝาผนังนี้จึงเป็นภาพสะท้อนการนับรอบปีของชาวไทย ก่อนปี พ.ศ.2432

³ ผศ.ดร.พัลลวีรี เปรมกุลนันท์. (2560). วัด-วัง ในพระราชประสงค์พระจอมเกล้าฯ. กรุงเทพฯ: มติชน

⁴ https://www.silpa-mag.com/history/article_31026

⁵ https://www.silpa-mag.com/history/article_31106

⁶ [https://www.silpa-](https://www.silpa-mag.com/history/article_796957fbclid=IwAR3bUmdmuq62__EwYGf84FpQuTawhvqllkxQ3s1QLDjEAHe0FpNbCELUK)

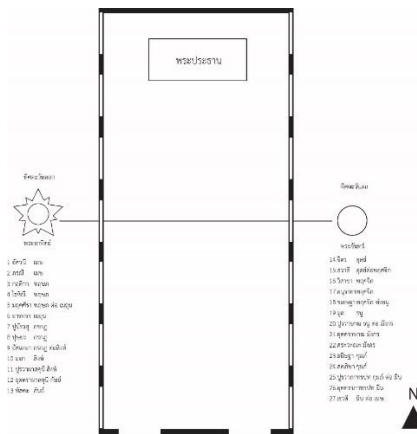
[mag.com/history/article_796957fbclid=IwAR3bUmdmuq62__EwYGf84FpQuTawhvqllkxQ3s1QLDjEAHe0FpNbCELUK](https://www.silpa-mag.com/history/article_796957fbclid=IwAR3bUmdmuq62__EwYGf84FpQuTawhvqllkxQ3s1QLDjEAHe0FpNbCELUK)

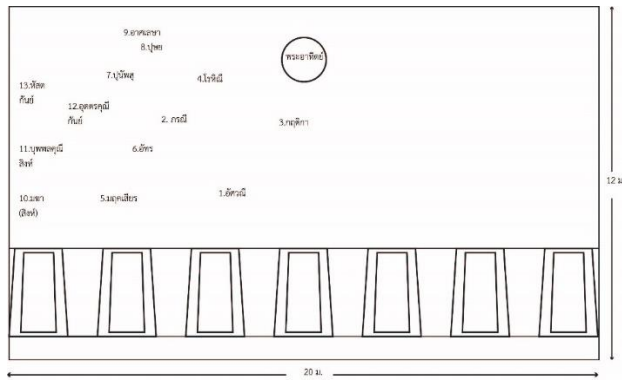
ภาพที่1: พระเสฐตมมุนี พระประธานในอุโบสถ
 ที่มา: ผู้แต่ง

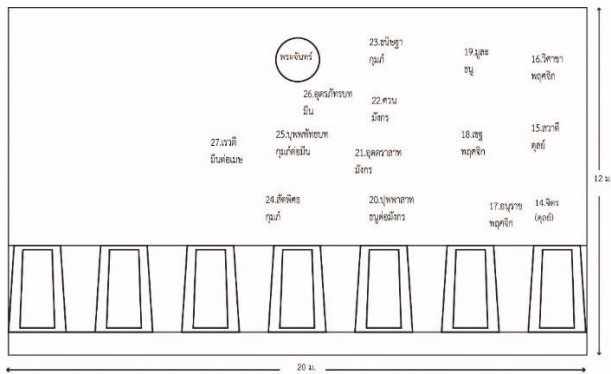
ภาพที่2 ภาพจิตรกรรมผนังหุ้มกลอง ด้านหน้าพระประธาน
 ที่มา: ผู้แต่ง

ภาพที่3 ผังพื้นและภาพเทวดาฝั่งทิศตะวันตก ตะวันออก
 ที่มา: ผู้แต่ง

ภาพที่ 4: แสดงตำแหน่งกลุ่มดาวนักชัตฤกษ์ ผนังฝั่งตะวันออก
ที่มา: ผู้แต่ง

ภาพที่ 5: แสดงตำแหน่งกลุ่มดาวนักชัตฤกษ์ ผนังฝั่งตะวันตก
ที่มา: ผู้แต่ง

สีบรรยากาศของท้องฟ้าที่เปลี่ยนไป

เป็นภาพเทพชุมนุมแบบไทยประเพณี ทั้งสองด้านผนังด้านข้าง และแบ่งลำดับชั้นสวรรค์ด้วย ลายดอกไม้ และเส้นสินเธาว์⁷ มีการเปลี่ยนแปลงมาในสมัยตอนปลายของแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ที่ภาพของท้องฟ้าที่เคยแทนค่าด้วยสีแดงหรือปิดทอง เริ่มมีการแทนที่ด้วยก้อนเมฆและท้องฟ้าเสมือนจริงมากขึ้น อีกทั้งความรู้ในเรื่องจักรวาลแบบวิทยาศาสตร์มาเป็นองค์ประกอบของ จิตรกรรมฝาผนังดังที่เห็นที่อุโบสถวัดบรมนิวาส ในแนวความคิดที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ ได้ผสมกันทั้งคติ การวางภาพเทพชุมนุม และความรู้ด้านจักรวาลวิทยาศาสตร์

ภาพบรรยากาศสีของจิตรกรรมพระอุโบสถนั้นเป็นบรรยากาศสีท้องฟ้าอ่อน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของจิตรกรรมฝาผนังวัดนี้ เนื่องจากในภาพเทพเวทดาชุมนุมท่ามกลางท้องฟ้าที่ค้นพบ เช่น จิตรกรรมฝาผนังวัดเทวราชกุญชร พบว่าใช้สีฟ้าที่ค่อนข้างเข้มกว่าใกล้เคียงสีฟ้า Ultramarine

⁷ ฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมติดที่ กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2535). จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร

แต่ของวัดราชนั้ดดาตุ้ใกล้เคียงสี Cobalt Blue กับ Cerulean Blue หรือจะเป็นภาพเทวดาที่พบที่วัดบรมนิวาส ก็ยังอยู่ท่ามกลางท้องฟ้าที่ไล่ระดับสีเข้มไปอ่อนแทนระยะหน้าและหลัง อีกทั้งเป็นเพียงส่วนประกอบของเนื้อเรื่องที่เน้นสถานที่และเรื่องราวปริศนาธรรมมากกว่า ด้วยสีฟ้าของจิตรกรรมฝาผนังวัดราชนั้ดดาจึงได้สร้างความรู้สึกรู้สึกของท้องฟ้ากว้างไกล โดยเปรียบเทียบให้พื้นที่ด้านบนเหนือขอบหน้าต่างหรือคอสอง เป็นดังท้องฟ้าเสมือนจริงที่กว้างขวางไม่มีที่จับสั้้น ทำให้พื้นที่สภาพภายในยิ่งกว้างขึ้นด้วย ทั้งนี้ได้เกิดความนิยมการใช้สีฟ้า เกิดจากกาคันพบแร่ Cobalt ยิ่งเห็นได้ชัดในจิตรกรรมฝาผนังในสมัยรัชกาลที่ 4⁸ ส่วนภาพของเทวดานั้นมีสีของจิตรกรรมไทยประเพณีทั้งสีผิว และสีทองของเครื่องแต่งกายหากแต่มีเทวดาบางองค์ที่มีสีต่างออกไป เช่นราศีตุลย์ที่เทวดามีกายเป็นสีเขียว

ผนังด้านสกัดของพระอุโบสถ ด้านหลังพระประธานเป็นรูปพระพุทธรเจ้าแสดงธรรมแก่พระมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นการใช้น้ำหนักเข้มเป็นหลักลอยเด่นจากสีฟ้าของท้องฟ้า และยังเป็นฉากหลังให้พระประธานเด่นยิ่งขึ้น การระบายสีหินด้วยสีน้ำตาล มีรายละเอียด มีมิติอย่างเหมือนจริง กลุ่มสีโทนร้อน ทำให้เกิดลักษณะการขัดแย้งของสีที่เน้นให้เหตุการณ์ที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์กลายเป็นจุดดึงดูดสายตาหนึ่ง ด้านหลังพระประธาน ส่วนผนังด้านหน้านั้นเป็นภาพพระพุทธรเจ้าเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเห็นการจัดองค์ประกอบของสีในแบบคล้ายคลึงกับภาพผนังด้านหลังพระประธาน ที่มีกลุ่มสีโทนร้อน เป็นจุดเด่นของภาพหากแต่มีส่วนล่างของภาพแทนโลกมนุษย์ และนรกภูมิ

สีของจิตรกรรมฝาผนังนั้นยังส่งเสริมให้พื้นที่ภายในยิ่งกว้างขึ้น เสมือนว่าไม่มีผนังทั้งสี่ด้านของอุโบสถ ผู้ที่มาสักการะรู้สึกได้เหมือนว่านั่งอยู่ท่ามกลางท้องฟ้ากว้างไกล เป็นภาพของสวรรค์รายล้อมผู้มาเยือน เกิดเป็นเหมือนพื้นที่ปิดที่เปิดออกด้วยบรรยากาศสี ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษที่โดดเด่นมากกว่าภาพเทพชุมนุมตามแบบประเพณี และภาพของเทวดาดาวฤกษ์ที่เคยพบว่าเป็นเหมือนส่วนประกอบของฉาก มากกว่าการแปลงทั้งพื้นที่เป็นดังที่อยู่ของเทวดา และเหาะเหินอยู่เต็มพื้นที่ดังที่พบในจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดราชนั้ดดา

ภาพที่6: จิตรกรรมฝาผนังฝั่งตะวันออก

⁸ ศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2463). พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์:พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน. นนทบุรี: เมืองโบราณ

ที่มา: ผู้แต่ง

ภาพที่7: จิตรกรรมฝาผนังฝั่งตะวันตก

ที่มา: ผู้แต่ง

ภาพเทวดาและจักรราศีที่จารึกลงบนจิตรกรรมฝาผนัง

ภาพจิตรกรรมทั้งอุโบสถนั้นแวดล้อมด้วยฉากของท้องฟ้า ล้วนมีตัวอักษร ตัวเลข และจักรราศีกำกับ ทั้งนี้จากรายงานการวิจัยของทัฬหีวัตต์ แสงดี ในเรื่องดาราศาสตร์กับงานศิลปกรรมและคติความเชื่อในดินแดนไทย ได้กล่าวถึงเอกสารโบราณที่เกี่ยวข้องกับภาพวาดกลุ่มดาวนักษัตรฤกษ์ 27 กลุ่ม กลุ่มดาวนักษัตร ทั้ง 12 และกลุ่มดาวราศี 12 ราศี คือ ตำราพิไชยสงครามฉบับรัชกาลที่ 1 เลขที่ 122 โดยในแต่ละราศีจะมีภาพของกลุ่มดาวนักษัตรฤกษ์ กลุ่มดาวราศี และกลุ่มดาวนักษัตร วาดเอาไว้ด้วย สำหรับประเทศไทยนั้นพบหลักฐานที่เชื่อว่าเป็นการรับเอาระบบดาวนักษัตรฤกษ์ 27 ดวงตามแบบดาราศาสตร์ของอินเดีย มาแล้วอย่างน้อยตั้งแต่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 12 คือ จารึกเขารัง พบที่อำเภออรุณประเทศ จังหวัดสระแก้ว อันเป็นจารึกอักษรปัลลวะภาษาสันสกฤตและเขมร ที่สร้างขึ้นในปีมหาศักราช 561 ตรงกับ พ.ศ. 1128⁹

ซึ่งการศึกษาได้นำกลุ่มดาวนักษัตรฤกษ์มาเปรียบเทียบกับกลุ่มกับดาวจักรราศี กลุ่มดาวนักษัตรจีน และกลุ่มดาวจริง รวมทั้งระบุฤกษ์ยาม ตามตาราง ซึ่งจะสามารรถเห็นความสัมพันธ์ของความรู้ทางดาราศาสตร์ ที่ใช้ในทางโหราศาสตร์ร่วมกัน แต่การตีความและการนับอาจมีความต่างกัน การนับแบบไทยหรือภารตะนั้นมีกลุ่มดาว 27 กลุ่มดาวอิทธิพลจากคติของพราหมณ์และอินเดีย ส่วนกลุ่มดาวจีนจะมี 28 กลุ่มดาว ส่วนการนับแบบตะวันตกจะเป็นกลุ่มดาวราศี 12 กลุ่มเหมือนกับของภารต แต่การเริ่มนับวันนั้นจะคาดเคลื่อนเช่น ราศีเมษ แบบตะวันตกคือ 21 มีนาคม - 20 เมษายน แบบไทยคือ 13 เมษายน - 12 พฤษภาคม อย่างไรก็ตามการใช้ดาราศาสตร์ ที่เกี่ยวข้องกับโหราศาสตร์ การกำหนดทิศทาง การเริ่มต้นของฤดูกาล แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ การสังเกต การเก็บสถิติเป็นองค์ความรู้ โดยใช้ธรรมชาติของท้องฟ้าเป็นหลักในการตีความ

⁹ ทัฬหีวัตต์ แสงดี, ดาราศาสตร์กับงานศิลปกรรมและคติความเชื่อในดินแดนไทย (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, หน้า95-106

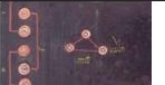

ตาราง 1 ความสัมพันธ์ของหมู่ดาวฤกษ์ ราศี และดาวจริง

เลข	ดาวนักชด ฤกษ์	ราศี	ดาว จักรราศี	ดาวแบบจีน	กลุ่มดาวจริง	ดาวจริง	ฤกษ์
1	อัศวิน	เมษ	กลุ่มดาว แกะ	婁 Lóu โหลรายเสื่อ	ดาวม้าหรือดาวหางหนู	ดาว β และ γ แกะ	หลิทไท
2	ภรณี	เมษ		胃 Wèi เว่ยกระเพาะ	ดาวแม่ไก่	ดาว 35, 39 และ 41 แกะ	มัทธโรน
3	กฤติกา	พฤษภ	กลุ่มดาววัว	畢 Bì หม่อมหมึก	ดาวลูกไก่หรือดาวรวง	ดาวลูกไก่	โจโร
4	โรหิณี	พฤษภ		畢 Bì ตายายน้อย	ดาวจุมม้าหรือดาวคาง หนู	ดาวอัลเดบาแรน และกระจุก ดาวสามเหลี่ยมหน้าวัว	ภูมิปาด
5	มฤคศีรา	พฤษภ ต่อ เมถุน		觜 Zǐ จิวหัวเต่า	ดาวหัวเนื้อ	ดาว λ และ ϕ นายพราน	เศศาตรี
6	อารทรา	เมถุน	กลุ่มดาวคน คู่	參 Shēn เซินโสม	ดาวฉัตร	ดาวบีเทลจุส	เทวี

ภาพที่ 8 ตารางตัวอย่างการศึกษาเปรียบเทียบ

ที่มา: ผู้แต่ง

ตาราง 2 การเรียงตัวของเทวดานิจตรกรรมฝาผนัง เปรียบเทียบกับ ดาวในตำราพิไชยสงคราม และดาวจริงบนฟ้า

เลข	นักชด	ราศี	กลุ่มเทวดานิจตรกรรมฝา ผนัง	ภาพการเรียงตัวของเทวดา	ดาวตามตำราพิไชยสงคราม	ดาวจริงบนท้องฟ้า	ดาวจริง	กลุ่มดาวจริง
1.	อัศวิน	เมษ					β Ari	ดาว β และ γ แกะ
2	ภรณี	เมษ					35 Ari	ดาว 35, 39 และ 41 แกะ
3	กฤติกา	พฤษ ภ					17 Tau	ดาวลูกไก่
4	โรหิณี	พฤษ ภ					α Tau	ดาวอัลเดบา แรน และ กระจุกดาว สามเหลี่ยม หน้าวัว

ภาพที่ 9 ตารางตัวอย่างการศึกษาเปรียบเทียบ

ที่มา: ผู้แต่ง

การค้นหาคำสอดคล้องระหว่างกลุ่มดาวจักรกรรมฝาผนังนั้นยังต้องการการเปรียบเทียบทางกายภาพ โดยศึกษาการเรียงตัวของเทวดาในจิตรกรรมฝาผนังที่สอดคล้องไปกับข้อมูลเกี่ยวกับดวงดาวที่ค้นคว้า โดยในตารางที่ 2 ได้แสดงการเปรียบเทียบการเรียงตัวของกลุ่มดาวของจิตรกรรมฝาผนัง เปรียบเทียบกับกลุ่มดาวในตำราพิไชยสงครามและดาวจริงบนท้องฟ้า ซึ่งจะแสดงความสัมพันธ์การรับรู้สภาพท้องฟ้าและดวงดาว ของคนในอดีต

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาจิตรกรรมฝาผนังวัดราชนัดดาราม พบว่ามีแนวความคิดของการรับรู้เวลา ฤดูแล้ง ในแบบจันทรคติ ที่เริ่มต้นนับปีในเดือนเมษายนหรือ ราศีเมษ จากการแบ่งราศีบนผนังฝั่ง ตะวันออกและ ตะวันตก สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ ที่การนับวันขึ้นต้นปีใหม่ในกลางเดือนเมษายน หรือราศีเมษ เป็นเดือนเริ่มต้นปีซึ่งเป็นการนับราศีที่ตรงกันทั้งความคิดตะวันตก และตะวันออก ซึ่ง การนับปีใหม่ในปัจจุบันนั้นเกิดขึ้นในตะวันตกเมื่อปีพ.ศ. 2035 และประเทศไทยได้เปลี่ยนมาเป็นการ นับวันที่ 1 มกราคม ในปีพ.ศ. 2432

และการศึกษาภาพการเรียงตัวของเทวดาในจิตรกรรมฝาผนังมีลักษณะสอดคล้องอย่าง ชัดเจนกับการเรียงตัวของกลุ่มดาวในตำราพิไชยสงครามถึง 8 กลุ่ม ได้แก่ อัศวณี ภรณี โรหิณี มฆา ปุรวาผาสุณี จิตร ชยษฐา มูล มีการเรียงตัวที่คล้ายคลึง ได้แก่ มฤคศิรา ปุณรวัส ฤทธิษฐา แต่ยังไม่พบ ความสัมพันธ์ในด้านของการเรียงตัว กับกลุ่มดาวจริงบนฟ้า แต่กลับเห็นการให้ความสำคัญกับดาว หลักที่มีแสงสุกสว่างในกลุ่มดาว ที่เทียบเคียงกับดาวบนท้องฟ้าได้ ได้แก่ ดาวอัลเดบาเรนกับโรหิณี ดาวบีเทลจุสกับอาทรธา ซึ่งในการศึกษายังขาดข้อมูลเชิงลึกในด้านความสัมพันธ์ของดวงดาวใน ตำราพิไชยสงครามกับกลุ่มดาวจริง เพื่อยืนยันและขยายข้อมูลที่ได้จากการเปรียบเทียบกับกลุ่มดาว จากจิตรกรรมฝาผนัง

ทั้งนี้เรื่องราวที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดราชนัดดา ที่มีการสันนิษฐานว่าถูก เขียนขึ้นในสมัยของรัชกาลที่ 5 นั้น ปรากฏรูปแบบที่ถูกพัฒนาจากอิทธิพลขององค์ความรู้ และการ เปลี่ยนลักษณะความเชื่อที่เป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งกำเนิดขึ้นในยุคสมัยของรัชกาลที่ 4 ความรู้ทางดาราศาสตร์ ผสมเข้ากับความเชื่อฤกษ์เดิม ที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย และการแสดงออกของมิติที่ไร้ ขอบเขต ยังเป็นมิติใหม่ในภาพสมมติของสถานที่เป็นดั่งสวรรค์ที่เป็นพื้นที่เปิด ส่งเสริมให้ผู้ที่สัมผัสกับ ที่ว่างนั้น รู้สึกถึงความกว้างใหญ่ ดังว่าตนเองอยู่บนสวรรค์ระหว่างการสักการะพระประธานในอุโบสถ

กิตติกรรมประกาศ

บทความฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดีด้วยความช่วยเหลือและการสนับสนุนเป็นอย่างดีจาก คณาจารย์บุคลากรหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ผู้เชี่ยวชาญ คณาจารย์ ผู้ให้สัมภาษณ์ ผู้ดูแลสถานที่ในการศึกษาที่กรุณาให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา รวมถึง การตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ทำให้การศึกษานี้มีประโยชน์และมีคุณค่ามากยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณวิทยาลัยสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา และวัดราช นัดดารามวรวิหาร ที่เป็นแหล่งรวบรวมความรู้ต่าง ๆ ไว้สำหรับศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลที่เป็นประโยชน์

และสุดท้ายนี้ขอขอบคุณครอบครัวของข้าพเจ้า ที่คอยให้กำลังใจรวมถึงขอขอบคุณทุกท่านที่ คอยให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ที่มีได้กล่าวมาแล้ว ใจ โอกาสนี้

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, (2560). เทวदानพเคราะห์, กรุงเทพฯ: เสงศักดิ์มั่นคง.
- กรมศิลปากร กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. (2538). โลหะปราสาท วัดราชนันทดา. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้ง)
- ชาติรี ประภิตนทการ. (2558). การเมืองในสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ: มติชน
- ทัฬหีวัฑฒ์ แสงดี, ดาราศาสตร์กับงานศิลปกรรมและคติความเชื่อในดินแดนไทย (วิทยานิพนธ์
ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, หน้า95-106
- น. ณ ปากน้ำ. (2560). วิวัฒนาการลายไทย. นนทบุรี: เมืองโบราณ
- เนื้ออ่อน ขวัญทองเขียว. ความเข้าใจในจิตรกรรมไทยประเพณี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2556)
- พัศวีสิริ เปรมกุลนันท์. (2560). วัด-วัง ในพระราชประสงค์พระจอมเกล้าฯ. กรุงเทพฯ: มติชน
- ฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมติดที่ กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2535). จิตรกรรม
ฝาผนังในประเทศไทย วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร
- ฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมติดที่ กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2533). จิตรกรรม
ฝาผนังในกรุงเทพมหานคร โดย สมศักดิ์ แต่งพันธ์ และวีระชัย วีระสุขสวัสดิ์. กรุงเทพฯ: กรม
ศิลปากร
- พระยาสัจจาภิรมย์ (สรวง ศรีเพ็ญ). (2562) เทวกำเนิด ภารตเทพปรณัมอันอมตะ. นนทบุรี:
สำนักพิมพ์ศรีปัญญา
- ภาณุพงษ์ เลหาสม และชัยยศ อิชฎ์วรพันธุ์ม (2549), เปลี่ยนพื้น แปลงภาพ ปรับรูป ปรงลาย: การ
วิเคราะห์วิธีการออกแบบและวาดจิตรกรรมฝาผนังยุคต้นรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : เมือง
โบราณ)
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : อักษร
เจริญทัศน์, 2530) หน้า 232-233.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2463). พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์:พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่
ปรับเปลี่ยน. นนทบุรี: เมืองโบราณ
- สันติ เล็กสุขุม. (2548). จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 3:ความคิดเปลี่ยน การแสดงออกก็เปลี่ยนตาม.
กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ
- สันติ เล็กสุขุม, ลีลาไทย : เพื่อความเข้าใจความคิดเห็นช่างโบราณ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน,
2546),177-178
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราช
วิทยาลัย, 2503), หน้า 1